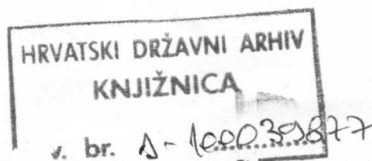

Knjižnica Hrvatskoga državnog arhiva	
OTRISANO	Klasir: 406-05/04-03/06
	01-10-2007

Dr. MILAN REŠETAR: STARI DUBROVAČKI TEATAR

Dok nam je stara dubrovačka dramska književnost dobro poznata, jer su nam gotovo sva djela ove vrste pristupačna u dobrim novim izdanjima, a glavni je među njima i proučena, vrlo malo znamo o tome gdje su se i kako su se stare dubrovačke drame predstavljale. Nije nam poznato ni kada su se uopće počele u Dubrovniku predstavljati drame: najstarije je svjedočanstvo za godinu 1546, kada je prikazivano Držićevo »P o s v e t i l i š t e A b r a m o v o«, ali je sva prilika da je takovih predstava bilo nekoliko vremena prije te godine; možda se je, kao i u zapadnoj Evropi, baš počelo tom vrstom drama, to jest tako zvanim »crkvenim prikazanjima«, za koje su se predmeti uzimali iz Svetoga Pisma ili iz života svetaca, te su se i predstavljale u crkvama ili pred njima; moguće da je tako bilo i u Dubrovniku, ali ono jedno prikazanje za koje znamo gdje je prikazano nije se predstavljalo ni u crkvi ni pred crkvom, nego na javnom trgu, na kojemu crkve nije bilo; to je Vetranovićevo »S u z a n a č i s t a«, koje se prolog počinje s riječima: »O vlasteli i vladike, — i ostali dragi puče, — molimo vas stan'te muče, — da u polju nie čut vike«; to »polje« naime nije kakovo obično polje, nego onaj trg što se još dandanas u Dubrovniku zove P o l j a n a a na kojemu je Gundulićev spomenik, kako se to vidi odatle što isti Vetranović u svojoj pokladnoj pjesmi »P a s t i r i«, koja se je pjevala na javnom mjestu, to mjesto zove sad »poljem« a sad »poljanom«. Valjda su se i ostala crkvena prikazanja predstavljala na istoj P o l j a n i ali nam to nije posvjedočeno, uopće P o l j a n a se spominje samo u »S u z a n i« i »P a s t i r i m a. Može dakle biti da je taj javni trg bio najstariji dubrovački teatar, koji se je bez sumnje sastojao samo od pozornice, na brzu ruku sastavljene od greda i dasaka, valjda bez ikakvih scenerija i kulisa, dok je publika stajala na trgu ili gledala s prozora obližnjih kuća. Iz prije spomenutih stihova u početku »S u z a n e« vidimo da su te predstave na P o l j a n i bile svakomu pristupačne, jer se prolog obraća vlasteli, »vladikama« (tako se u Dubrovniku zovu žene plemenita roda) i »ostalom puku«; to nam potvrđuje Vetranovićevo »P o s v e t i l i š t e« gdje Sara (u stihu 2127 i d.) pozivlje sve prisutne da se pridruže njenoj žalosti što se Abram i Izak ne vraćaju kući: »i svi vi seljani, koji ste tuj stali, — knezovi i bani, vlasteli čestiti, — i puče izbrani...« — gledali su dakle tu predstavu i vlastela i građjani, i puk i seljani; od iste Sare saznajemo da se je predstava davala pod večer, jer pri samom kraju Sara se obraća prisutnim ženama riječima: »i pogj'te sve k stanu, a mene ostav'te, — zašto je jur kasno, mjesec je u oblaku, — a ženam nie časno putovat po mraku«. Inače te nam posljednje potvrde, da su predstave na javnom mjestu bivale prije negoli se smrkne, ne bi ni trebalo, jer u XVI. vijeku nije bilo dabome u

Dubrovniku nikakve javne rasvjete, pa nije moglo ni biti večernih zabava na ulicama i trgovima.

Na javnom su se mjestu predstavljale u najstarije vrijeme i drame svjetskog sadržaja (pastirske igre, komedije i tragedije), i to na trgu koji se i dandanas zove *prid Dvorom*, to jest pred palačom gdje su sjedili knez (predsjednik vlade) i vrhovne vlasti dubrovačke države; nemamo dokaza za to, ali je tradicija još živa u Dubrovniku da su knez i ostala gospoda gledali predstave sjedeći pod trijemom što je u pročelju *Dvora*, a tada je pozornica morala biti posred samog trga, okrenuta prema *Dvoru*, tako da je ostala publika stajala oko nje sa strana. Kakva je bila tehnička oprema pozornice, ne znamo, ali je sva prilika da je bilo, barem kadgod, i nekakvih scenerija, sigurno za Držićevu »*Tirenu*« u kojoj prolog govore dva seljaka što stoje pred pozornicom te se čude: »Kâ je ovoj dubrava? ali su i ovdî gore? — Kô li se gîzdava uvrže meu dvore?« oni su dakle među dvorovima na trgu vidjeli na pozornici dubravu i gore — sceneriju udešenu za »*Tirenu*« koja se zbilja razvija u dubravi i među gorama. »*Tirena*« je prva drama za koju nam je posvjedočeno da je g. 1548. igrana *prid Dvorom*, ali je po svoj prilici već ranije tamo predstavljana koja Držićeva ili Nalješkovićeve komedija; to je svakako redovno bio dubrovački teatar za javne predstave nekako do kraja XVII. vijeka; posljednji put se zna da su g. 1699. *prid Dvorom* prikazivane one četiri drame, što sam ja ove godine izdao u literarnom »*Zborniku*« Srpske Akademije.

Kako su ove javne predstave redovno bivale za vrijeme pokladâ, dakle od 6. januara nekako do mjeseca marta, kada i u toplom i u vedrom Dubrovniku može da bude i hladno i kišovito, tako je bez sumnje više puta nevjernije kvarilo te javne zabave, pa se je zato pokušavalo da se davaju gdje god pod krovom, gdje bi glumci i publika bili zaštićeni od nevremena; ali do kraja XVII. vijeka znamo samo sigurno za Držićeva »*Dunda Maroja*« da je g. 1550. prikazivan »u vijećnici«, to jest u zgradi Velikoga vijeća, koja je bila ondje gdje je sada, lijevo od *Dvora*, općinska kuća. Premda je ta zgrada iznutra izgorjela tek g. 1817. a zidovi joj bili porušeni g. 1863, mi nemamo nikakve njene slike a i nikakvog detaljnog opisa, te samo stariji ljudi u Dubrovniku znaju po pričanju da je bila na jedan kat s velikim gotskim prozorima; na prvome je katu i bila dvorana u kojoj se sakupljalo Veliko vijeće (zakonodavna skupština punoljetne vlastele), a u koju se ulazilo iz otvorenoga hodnika *Dvora* na vrata nad kojima još dandanas stoji kameni natpis »*Obliti privatorum publicacuræ*« (zaboravite svoj interes a brinite se za opći). U toj se je dvorani dakle g. 1550. predstavljao Držićev »*Dundo Maroje*«, a može biti, tri godine ranije, i njegova (izgubljena) komedija od *Pometa*; dabome, trebalo je i u vijećnici podići provizornu pozornicu — »šenu«, za koju prolog »*Dunda Maroja*« moli publiku da oprostí »ako ne uzbude šena lijepa kako i prva (t. j. kako »šena« u »*Pometa*«), dok za ovu drugu kaže: »scijenim da nijeste zaboravili kako vam Placu, tu gdje sjedite, u čas glavom ovamo obrnuh i ukazah prid očima, a na njoj bjehote, i opet ju stvorih u zelenu dubravu«, koje riječi ja tumačim ovako, da je u »*Pometa*« scenerija isprva prikazivala *Placu* (glavni trg u Dubrovniku), koja je publici što je u vijećnici sjedila »ukazana prid očima« (jer se je »*Pomet*« zbilja dogagjao u Dubrovniku), a onda je (za neke prizore) pretvorena u »zelenu dubravu«, — što je sve moglo lakše da se izvrši u vijećnici nego *prid Dvorom*. Interesantno je što iz prologa »*Dunda Maroja*« proizlazi i

to, da su kod te predstave bili ne samo vlastela nego i prosti puk, jer se odmah u početku pozdravljaju ne samo vlastela nego i »ovi stari puk: ljudi — žene, stare — mlade, velike i male«; predstava je pak bila u večer, jer, opet u istom prologu, kaže se da »puk« želi »čuti vidjet večer a s kûgodj liepu stvar«, pa nam i to dokazuje, da je predstava bila u zatvorenom lokalu koji se je mogao rasvijetliti. Nego javnom dubrovačkom teatru nije bilo sugjeno da se održi u vijećnici: već g. 1554. dubrovački Senat odredi da se u njoj ne smiju ni predstavljati komedije ili tragedije, ni prikazivati »maškarate«; i doista poslije toga nema nikakve vijesti da se je u vijećnici predstavljalo, nego su se opet javne predstave davale gdje i doslije, to jest p r i d D v o r o m. Ali je ipak bilo i nadalje, kako po svoj prilici i prije, predstavâ po privatnim kućama, i to, koliko znamo, uvijek kao večernje završne zabave poslije svadbe; tako su i Držićeve komedije većinom prikazivane na svadbama, i to ne samo vlastele, nego i običnih, ali naravski bogatijih, gragjana.

Tek krajem XVII. vijeka počele su se javne predstave davati u zatvorenoj zgradi, te je u tu svrhu uzet državni arsenal, pošto je bez sumnje prenesen na drugo mjesto, po svoj prilici u Gruž. Taj je arsenal trebao u prvome redu za gragjenje i opremanje državnih g a l i j a (lagja), te je zato i bio u gradskoj kući iza vijećnice, otprilike ondje gdje je sada, iza općinske kuće, Bundićev teatar; srpskohrvatsko mu je ime bilo ô r s a n, kako što se još dandanas u Dubrovniku zove magazin pri moru u koji se može uvlačiti i spremati čamac što ga imaju mnoge dubrovačke kuće. Najprije je o njemu bilo govora g. 1682, kada je Senat zaključio da samo on može (sa sedam osmina svih glasova!) dopuštati da se ô r s a n daje za javne predstave; valja dakle da ga je ko za to tražio, pa ga je možda Senat poslije te svoje odluke koji put i dao, ali je to bila svakako provizorna stvar, jer je šest godina kasnije (16. I. 1688) Senat najprije dao za predstave te godine vijećnicu, ali u istoj sjednici promijenio svoju odluku i opet dao ô r s a n; nego, kako je već spomenuto, g. 1699. opet se je predstavljalo p r i d D v o r o m. To kolebanje pri kraju XVII. vijeka međju orsanom i vijećnicom i prid Dvorom dokazuje da dotle ni orsan nije bio udešen kao stalno pozorište, a nije nam poznato je li to učinjeno do g. 1707. kada je u orsanu (što mi znamo) najprije prikazivan »Oton« Dživa Šiška Gundulića, unuka velikoga pjesnika; ali do g. 1710. unutrašnjost je orsana bila preudešena za predstave, jer je te godine Senat odlučio da u loži za vladike ne smiju biti stolice nego klupe, pa kako koja gospogja dogje, da tim redom i sjedne; to je posljednje Senat bez sumnje stoga odredio, da ne bi gospogje donosile svoje stolice i time zauzimale unaprijed sebi mjesto, te se međju sobom zbog toga svagjale koja će sjediti sprijeda a koja straga.

Na taj način u samom početku XVIII. vijeka stvoren je u Dubrovniku pravi t e a t a r, pa se pod tim imenom i spominje prvi put g. 1726. kada je Senat 1. februara dopustio da se noću otvore gradska vrata od P l o č â (inače su gradska vrata noću bila zatvorena), da bi se »turski kapidži-paša«, to jest čuvar »turskoga« hana na Pločama, mogao vratiti »iz teatra« kući. Kako je inače bio udešen orsan za predstave ne znamo, osim što je 1758. odregjeno da prvih 8 redova klupâ sprijeda, a po 3 reda s obje strane, budu rezervisani za vlastelu. Sasvim se je iznova imao preudesiti orsan g 1786., kada je senat najprije 20. februara odobrio plan, da se orsan uredi »kako su teatri u Francuskoj i Parizu«, prema kojemu planu nije smjelo da bude posebnih loža nego samo tri velike lože za po 50 lica — jedna za vladike, druga za gragjanke a treća za Izraeličanke, nego je to 24. aprila za-

bačeno, pa neka ostanu dosadašnje 2 velike lože za vladike i građjanke, dok o preuđenju nema više govora te sigurno nije ni izvedeno. Negdašnji arsenal »ô r s a n«, bio je dakle prvi teatar u Dubrovniku od samog početka XVIII. vijeka do g. 1817., kada je izgorio zajedno s vijećnicom, krivnjom nekog austrijskog vojničkog činovnika, kojemu se nijesu slagali računi u uredu što je bio smješten blizu vijećnice; zato je čudno što je g. 1773, dakle u vrijeme kada je orsan već od kakvih 70 godina postao teatrom, Senat zaključio da se s p o n z a (zgrada carinare i kovnice) može dati za javne predstave samo sa sedam osmina svih glasova, — inače se ta zgrada u teatralnom životu staroga Dubrovnika nikako ne spominje.

Ko je predstavljao i što se je predstavljalo u tom najstarijem dubrovačkom teatru? Da vidimo najprije ono prvo, jer je promjena u sastavu glumaca donijela, što je za našu kulturnu i literarnu povijest vrlo važno, i radikalnu promjenu jezika na kojemu se predstavljalo i stvari što su se prikazivale. Nema sumnje da od prvoga početka nijesu predstavljali kakvi glumci po zanatu nego diletanti, i to iz samoga Dubrovnika, koji su se okupljali u d r u ž i n e, pa je svaka od njih davala sva lica potrebna za odnosnu predstavu; svaka je družina imala svoje ime, te se u XVI. i XVII. vijeku nekoliko njih spominje, na pr. P o m e t - d r u ž i n a, d r u ž i n a o r l o v a, d r u ž i n a i s p r a z n a, a članovi su im bili muškarci, tako da su oni igrali i ženske role, jer se — prema ondašnjem mišljenju o glumačkoj umjetnosti — ne bi našle ženske iz boljih kuća koje bi htjele, pa ni smjele, stupiti na javnu pozornicu; prije bi moglo biti da se koja Dubrovkinja raskurazila da učestvuje u kakvoj predstavi u privatnoj kući, ali dokazati to ne možemo nikako. Za te nam d r u ž i n e učeni Stjepan Gradić u biografiji Palmotićevoj (koja je pred njegovom K r i s t i j a d o m štampanom g. 1670. u Rimu) priča da je od starine u Dubrovniku običaj da se mladići istih godina i i s t o g s t a l e ž a («suique ordinis») skupljaju u stalna društva, s godišnjim ili mjesečnim starješinama, kojim je zadaća da pripremaju svakojake zabave za sebe, a naročito javne predstave za poklade; po tome izlazi da su mlada vlastela imali svoje družine a mladi građjani opet svoje, što nas pri poznatom ekskluzivizmu stare dubrovačke vlastele ni najmanje ne čudi, a potvrđuje se time da je Senat g. 1773., pa opet g. 1775., dao orsan da prirede u njemu predstave mlada v l a s t e l a. Slučajno to su i posljednje dvije godine za koje znamo, da su u teatru predstavljali diletanti Dubrovčani, pa one bilježe i konac narodnoga teatra u starome Dubrovniku na narodnome jeziku i s komadima što su u Dubrovniku sastavljeni ili barem prerađjeni ili prevedeni; s time se slaže što nam Appendini u samom početku prošloga vijeka kaže, da su mu stariji ljudi pričali kako su u mladosti slušali predstave na srpskohrvatskom jeziku. Već g. 1778. Senat zaključio da se svake godine u mjesecu martu imaju birati po tri senatora, koji će se brinuti za to da za poklade iduće godine dovedu glumačko ili pjevačko društvo, kojemu se odreguje i potpora, i koji će uopće nadzirati teatar i njegov rad. Time je uveden u dubrovački teatar talijanski jezik i talijanska drama, jer dabome ta su se društva mogla dobavljati jedino iz Italije; odatle su i dobavljana — najkasnije g. 1784., kada je talijanskom glumačkom društvu Senat dopustio da dađe 40 predstava, pa od toga doba nema više spomena ni o domaćim diletantima ni o srpskohrvatskom jeziku u dubrovačkom teatru; s političkim i ekonomskim propadanjem stare republike nestajao je i interes za narodnu literaturu i narodni jezik — gušio ga je interes za latinsku i talijansku književnost što je probijao iz talijansko-latinske gimnazije gdje su se njegovi intelektualci uzgajali. Taj je

duh još više ojačan za austrijske vladavine njenim čisto talijanskim školama i uredima, te je tako prošlo punih sto godina, dok se je u dubrovačkom teatru opet čula naša riječ: bilo je to 25. aprila g. 1875 kada je »dramatično društvo Narodnog zemaljskog kazališta u Zagrebu« dalo prvu svoju predstavu, — a Marko Bruère i Pijerko Bunić pisali su komedije iz dubrovačkog života i u dubrovačkom govoru koje je malo ko čitao i niko gledao!

Pri Dvorom i u orsanu predstavljale su se, koliko znamo, samo drame razne vrste (pastirske igre, komedije, tragedije i tragikomedije), ali — po tadašnjem talijanskom običaju, koji je preko mora prešao i u Dubrovnik — pri tome je mnogo mjesta ustupljeno i muzici i igranju (plesanju). Bez pjevanja i sviranja nijesu bila ni pobožna crkvena prikazivanja: eto, na pr., pri kraju Vetranovićeve »Posvetilišta«, kad se svi vesele što su se Abram i Izak srećno vratili kući, »počeše pastiri svirati i pojati«, a u Držićevu »Porodu Jezusovu« u proznom prologu pastiri neke dijelove u stihovima pjevaju uz liru (vrst gusala) — »ovdi počne zvonit u liru i kantat ove verse«. Mnogo se pjeva, svira i igra u pastirskim igrama Držićevim i Nalješkovićevim, pa u dramama Palmotićevim, tako da u svakom od tih komada ima svega toga troga; naročito spominjem, da se je u tim prilikama igrala i moreška (igra oboružanih morâ [crnaca] i Arapâ), što se još dandanas igra u pokladima u nekim dalmatinskim gradovima: tako se već u natpisu Držićeve »Tirene« kaže da u njoj »ulazi način od moreške i tanac na način pastijerski«; i na kraju drugoga akta Palmotićeva »Pavlimira« »ovdi se čini moreška s lucim i strjelami«, a u trećem aktu »Ipsipile« Argonauti i diklice »čine među njima morešku s mačima«. Najviše je pak muziku i igranje volio Palmotić, kod kojega često ima i to da jedan pjeva a drugi odgovara, što je već kao neki duet, ili naizmjenice pjevaju dva zbora, a pri tome ponajviše i igraju; jednom imamo, opet u »Ipsipili«, i pravi tercet: najprije pjevaju naizmjenice Orfeo i Anfion, pa nastavlja Hirion, koji »pjeva pod arpu (harfu)«, te napokon pjevaju »svi tri ujedno«. Staviše, regbi da su se neke Palmotićeve drame pjevale od početka do kraja, dakle da su bile prave opere, što nas ne bi čudilo kad znamo da je krajem XVI. vijeka u Italiji stvorena moderna opera i da je Gundulićeva »Arifadna« prijevod libreta jedne od prvih talijanskih opera; mnogo je važnije pak što na rukopisu Palmotićeve »Atlante«, što ga je sam pjesnik ispravio, piše »Atalante, muzika koju učiniše družina Isprazni«, a talijanski »questa musica pastorale recitorno i Compagni d'Isprasi« — zašto »muzika«? u samoj drami nigdje se inače ne spominje pjevanje ili sviranje, niti ima u njoj većih partija koje bi svojim sadržajem bile zgodne za pjevanje, a samo u pretposljednjoj sceni jedan se satir obraća drugomu riječima: »O Vukiću, sada ćaci, — koga da nam sreća naći, — počašnicu spjevaj odi,« na što Vukić odgovara sa cigla četiri stiha; kad bi se dakle samo ona četiri stiha pjevala a sve ostalo govorilo, ne bi se stoga sama »Atalanta« među svim dubrovačkim dramama zvala »muzikom«, znači da je kod nje muzika igrala zbilja znatnu ulogu, to jest da se je cijela pjevala. A ako je to tako, onda bi »Atalanta« bila naša najstarija opera — već iz godine 1629.; a moglo bi biti da je takova bila i Palmotićeva »Danica«, koju jedan rukopis baš zove »opera od Danice«, dok se u drugome, u kojemu su uz nju još dvije Palmotićeve drame, kaže da su to njegove komedije i opere; pa toj misli ide u prilog i to što se u »Danici« nigdje ne spominje pjevanje ni sviranje, a to bi bilo protiv Palmotićeva običaja. I ako je dakle vjerovatno da su se »Atalanta« i »Danica«

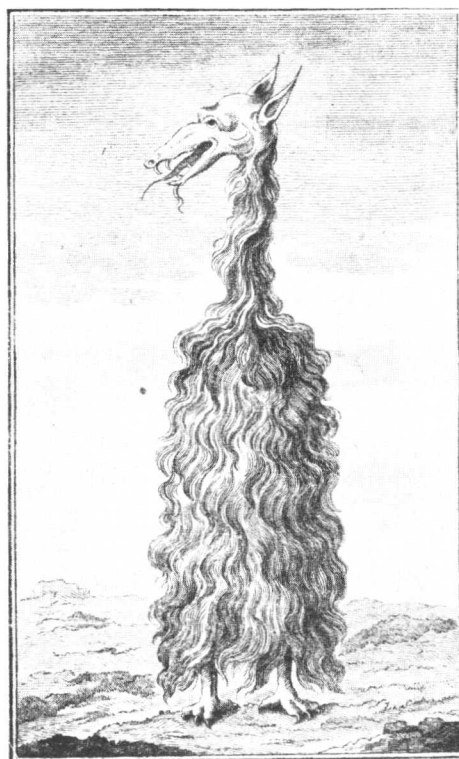
pjevale od početka do kraja, to bi one sve do početka XIX. vijeka bile dvije jedine opere što su se davale u dubrovačkom teatru; istina, i g. 1778. Senat je tražio da se dobavi glumačko ili pjevačko društvo, ali do toga nije došlo, nego je g. 1786. sklopljena na šest godina pogodba s upraviteljem glumačkoga društva uz uvjet da naizmjenice dobavi za odmore među pojedinih aktima (za »intermezze«) balet ili barem četiri pjevača; tek u jeseni g. 1803. pjevale su se u Dubrovniku prve talijanske opere, i to najprije »L a d o n n a d i g e n i o v o l u b i l e«, komična opera inače slabo poznatog komponiste Marco Portogallo, za koju je libret štampan još u Mlecima, a zatim isto tako komična opera »L' a m a n t e p e r f o r z a« isto tako slabo poznatog maestra Giuseppe Farinelli, za koju je libret štampan već u Dubrovniku; u pokladima g. 1804. pjevalo je po svoj prilici to isto društvo još jednu treću komičnu operu »I l f u r b o c o n t r o i l f u r b o« u svoje doba dobro poznatog rimskog komponiste V. Fioravanti (g. 1770—1837).

Dok su domaći diletanti u teatru igrali, predstave su bile samo za vrijeme pokladâ, dakle od 6. januara do korizme (tako se je »D a n i c a« predstavljala [ili pjevala] baš 6. januara 1644.), i to se rijetko kad može naći da je jedne godine bilo više od jedne predstave, a veliki je izuzetak što su se g. 1699. igrane p r i d D v o r o m čak četiri razne drame. Po svoj prilici bilo je i godinâ kada uopće nije bilo nikakvih predstava, a bilo i godinâ kada ih je oprezni dubrovački Senat, iz kojih god razloga, i zabranjivao, kao na pr. g. 1763.; ali ne će biti tačno što francuski konsuo L a M a i r e, koji je bio u Dubrovniku od g. 1758. do 1764. i napisao o njemu vrlo opširan i interesantan izvještaj, kaže da nema nikakvih javnih zabava, jer on sam malo dalje pobija sebe, govoreći da udate žene idu u crkve i na javne zabave. I to se je sasvim promijenilo kad su počela dolaziti talijanska društva, jer ona dabome nijesu mogla dolaziti za par predstava nego na cijelu »s t a g i o n e«; tako odmah g. 1784. dopušteno je 5. maja prvomu talijanskom društvu za koje znamo da je zbilja došlo, da daje 40 predstava, ali ne na Duhove, što su te godine padali na 30. toga mjeseca, — dakle i poslije korizme i poslije uskrsa; ali g. 1786. Senat odredi da se predstave ne smiju počinjati prije 1. novembra, uvedena je dakle »jesenska sezona«. Što se pak publike tiče treba napokon kazati da je o r s a n bio doista javni teatar u koji su smjeli dolaziti ne samo vlastela i vladike, što su imali, kako smo vidjeli svoja privilegovana mjesta, nego i građani (»An-tunini« i »Lazarini«) i građjanke; ali ko nije spadao u ta dva viša reda dubrovačkog naroda, taj nije smio u teatar bez dozvole Senata; a kako je Senat strogo pazio može li koga drugoga pustiti u teatar, vidi se po tome što je on g. 1777. naredio da se istraži za neku Dalmatinku, je li ona iz poštene kuće i je li joj muž plemić, prije negoli će joj dopustiti da ide u teatar. Naročito pak ističem da su i djevojke smjele prisustvovati predstavama, jer se obično misli da nije bilo tako; ali g. 1710., kad je odregjeno da se u lože za vladike i građjanke ne smiju nositi stolice, izrijeком se kaže za djevojke da one ne smiju uopće sjediti, dakle su smjele dolaziti u teatar, pa se to valjda nije docnije mijenjalo na gore.

Pošto je g. 1817. izgorio s vijećnicom i o r s a n, čini se da je prošlo nekoliko godina dok se je u Dubrovniku uredio novi teatar, pa i tada se nije sagradila nova zgrada nego se je opet preudesila stara — kuća porodice Gučetića, koja je posljednja po redu na lijevoj strani u Zuzerinjov ulici (negdašnjoj ulici »između vlahâ«), gdje je sada pjevačko društvo »Sloga« i Boškovićeva konfesionalna pravoslavna škola. Ko je u toj kući uredio

drugi dubrovački teatar, i kada je to bilo, više niko u Dubrovniku ne pamti, ali je to svakako bilo prije 15. augusta g. 1824. kada je talijansko glumačko društvo predstavljalo u novome teatru tragediju »D a m i a n o G i u d a, t i r a n n o d i R a g u s a«, koju je sastavio upravitelj toga društva Besechi a u rukopisu je ima kapetan Antun Kaznačić. Sva je prilika da je taj drugi teatar otvoren već g. 1823., jer je na tome rukopisu zabilježeno da je društvo radilo u Dubrovniku dvije godine, pa je ta tragedija o dubrovačkom »tiraninu« Damjanu Judi iz XIII. vijeka sigurno bila jedna od njegovih posljednjih predstava; za početak novoga teatra ja imam pak još sigurnije svjedočanstvo u štampanome talijanskom sonetu za »počasnu večer« 5. febrara g. 1825. glumice C a m i l l a G u a r i n a od »G. M. D.« Valjada se redovno predstavljalo svake godine, u jesenskoj ili u pokladnoj sezoni, a kadgod sigurno i ljeti, kao g. 1824., kada je bilo lakše (i jeftinije!) naći društvo koje će za ljetnih ferija doći u Dubrovnik, ali imamo vrlo oskudne vijesti i potvrde o tome; tako ja imam nekoliko štampanih tekstova i programa za predstave u tome dubrovačkom teatru, ali najstariji je tek program od 7. oktobra g. 1830., kada se je, opet za počasnu večer jednog glumca, davala drama »L a t r e m e n d a c a m p a n a d e l l' u n o r a« (Strašno zvono od 1 sata) od Kotzebue; pjevale su se i opere, koliko ja znam, najprije u proljeću g. 1834. »L' E s i l i a t o d i B a b i l o n i a« i »C h i a r a d i R o s e m b e r g«, za koje nije kazano čije su, a ja samo za ovu drugu znam da je od L. Ricci-a (g. 1805.—1859.); a uzimala se je i nadalje u obzir »domaća historija«, pa je 14. februara g. 1833. prikazivana smrt hajduka Iva Trkulje, kojega su žandari ubili dok se je s drugovima gostio u krčmi, te mu donijeli odsječenu glavu u Spljet, samo što je od toga načinjena za dubrovački teatar jedna »ridicola rappresentazione« (smiješna predstava); štaviše g. 1850. talijansko je društvo dalo i veselu igru »F u n e r a l i e d a n z e« (pogrebi i plesovi) dubrovačkog književnika dra. Iv. Aug. Kaznačića, u kojoj je obrađena jedna vesela epizoda iz autorova univerziteskog života; to je bila neka vrsta operete, za koju je napisao muziku neki Jakšić, valjada Dubrovčanin. Osim dramâ i operâ davale su se u teatru i predstave marionetâ, muzičke akademije, u pokladima pjevale su se m a š k a r a t e i t. d., jednom riječi teatar je bio lokal za sve javne zabave; možebit su se u njemu priregjivali i plesovi, ali to ne mogu dokazati.

Što se samih predstava tiče, po kazivanju Dubrovčana starijih od mene (ja se slabo sjećam samo nekih sitnica što sam upamtio kao dijete od 4 do 5 godina) osjekom su bile prilično slabe, jer je u to doba baš Dubrovnik bio ekonomski jako opao, pa nije mogao mnogo trošiti na teatar, s čega su dolazila samo slabija društva, i dramska i pjevačka, s malo članova i sa siromašnom opremom. Osobito su kod opere bili slabi zborovi, pa se u programu za »počasnu večer« od 8. januara g. 1831. gotovo s ponosom ističe da će učestvovati i »zbor od pet glasova«, to jest pet pjevača; slušao sam pak pripovijedati da je jednom u zboru druidâ u »N o r m i« (koja se je pjevala g. 1838. a i docnije) bio samo j e d a n pjevač. Prema tome je bila i oprema, te opet jednom u »N o r m i«, gdje bi pri kraju trebala da bude lomača na kojoj će se spaliti Norma i njen ljubavnik Polion, bila je mala željezna peč s nešto žeravice, tako da je jedna prosta ženica, koja je vidjela kako se dvoje nesrećnih ljubavnika upućuje put te »lomače«, izrekla: »a, sad se idu malo zgrijat!« — valjada je predstava bila u januaru, pa je ženici bilo hladno u negrijanom teatru (jer, dabome, nije bilo nikakvog loženja), te je mislila da je i Normi i Polionu. Iz Italije su dolazili i neki bolji svirači, a inače je orkestar bio sastavljen od domaćih diletanata, koji su, barem za

Vila

Bembelj

Iz Appendinijevih „Notizie istorico-critiche“ (Ragusa, 1802—1803.)

neko vrijeme, sastavljali i »gragjansku bandu«, što je učestvovala i u svečanoj muzičkoj akademiji na rojendan cara Ferdinanda I. 19. aprila 1841.; među diletantima je bio oko sredine prošloga vijeka i vlastelin Frano Bunić, koji je rado svirao violinu i u teatru i u crkvama — samo nije htio na dan Sv. Vlaha, jer je bio na njega ljut što je pustio da propadne republika. A opet gospodar Frano nije imao pravo, jer da dobri naš Sv. Vlaho nije čuvao teatar od vatre, ne bi iz njega izašao živ ni on ni niko drugi; u teatru je naime bilo sve zbijeno i sve na brzu ruku gragjeno od samog drva. Ulazilo se iz Zuzerine ulice (a ne iz Pucićeve, iz koje se sada ide u »Slogu«) kroz lijepa velika vrata u prostrani prizemni lokal, iz kojega su s lijeve strane široke otvorene stubbe vodile na prvi pod gdje je bio teatar; sada je to maknuto, jer su tu uređeni lokali za dućane. U parteru je bilo, samo za muškarce, nekoliko klupa, od kojih je prva bila rezervisana za oficire, pa je nju s obje strane čuvao po jedan vojnik pod puškom, da ne bi koji gragjanin, što je plaćao ulazninu, uzeo mjesto oficiru koji nije plaćao. Unaokolo nad parterom bila su dva reda loža, svaki s kakvih 10 do 15 malih loža, kojih su stijene bile od golih dasaka; samo su obje proscenium-lože (lijeva za okružnoga poglavara a desna za generala) bile postavljene nekakvim šarenim platnom. Na zavjesi je bio naslikan dubrovački knez gdje sjedi na naslonjaču a pred njim stoje vila i dvije figure iz dubrovačkih poklada — čoroje i turica, po svoj prilici onako kako se vide na

Čoroje

Turica

Iz Appendinijevih „Notizie istorico-critiche“ (Ragusa, 1802—1803.)

slikama uz Appendinijevo djelo o dubrovačkim starinama. Teatar se nije zimi nikada grijao, jer se u ono doba nijesu u Dubrovniku grijali ni stanovi; još u mojem djetinjstvu mogle su se izbrojiti na prstima jedne ruke kuće što su imale barem je d n u peć; naprotiv rasvjete je moralo biti, jer se je predstavljalo u večer (obično u 8 sati), a inače teatar je i po danu bio sasvim taman; ali je rasvjeta bila vrlo slaba: megju pojedinim ložama po jedna svijeća lojana, a sa sredine tavana visio je »luster«, ako se ne varam, od dva unakrst sastavljena drva sa četiri svijeće na četiri kraja; ne sjećam se kako je bilo kad je teatar bio »rasvijetljen kao po danu« (i l l u m i n a t o a g i o r n o), kako što je zbilja bio u svečanim prilikama, na pr. za akademiju od 19. aprila g. 1841. — u Bunićevu teatru znam da su tada izmegju loža gorjele po tri svijeće mjesto jedne. Ako još rečem da je s desne strane partera bila i mala kafana, rekao sam sve što znam o tome »novome« teatru, koji se u programima često zove i »plemeniti teatar« (n o b i l t e a t r o), a koji je g. 1864. postao »starim teatrom«, kako smo ga mi u djetinjstvu zvali, jer ga te godine zamijenio sadašnji »Bundićev teatar«. Ovaj posljednji ne spada u dubrovačku prošlost, pa se ne ću da njim bavim, ali opet treba da utvrdim koje se je godine on otvorio, jer koje se je godine on otvorio, iste se je godine i zatvorio stari u Zuzerinoj ulici. A i ta se je godina počela u Dubrovniku zaboravljati, pa neki misle da se je još g. 1865. predstavljalo u starom teatru a da se je novi otvorio tek g. 1866., a stvar

je upravo išla ovako. Odmah poslije godine 1860. dubrovački je vlastelin Luko Bundić zatražio i dobio dozvolu da, u isto doba kada se namjesto izgorjele vijećnice gradi nova općinska kuća, on na ruševinama Orsana sagradi nov teatar; ta se je gradnja počela g. 1863. a Bundićev je teatar otvoren 26. decembra g. 1864. (v. »Dubrovnik« za g. 1867., str. 225). U spoljašnjem razvitku dubrovačkoga teatra imamo dakle četiri periode: 1. predstave pri d D v o r o m od prve polovice XVI. vijeka do kraja XVII.; 2. Orsan od kraja XVII. vijeka do g. 1817.; 3. stari teatar od g. 1824. do 1864.; 4. Bundićev teatar od 26. decembra g. 1864.

Résumé. Dans cet article sur le »vieux théâtre de Raguse« le très distingué auteur (professeur d'abord à l'Université de Vienne en ce moment professeur à l'Université de Zagreb) nous fournit de nouveaux renseignements, qui n'étaient pas encore rassemblés, sur le côté technique de la vie théâtrale à Raguse, ville qu'on a nommée avec raison »l'Athènes slave«.

Dans la première moitié du XVI-e siècle on a commencé à Raguse à donner des représentations théâtrales, qui jusqu'à la fin du XVII-e siècle avaient lieu ou sur une place publique, presque toujours devant le palais du gouvernement (à présent le palais du roi), ou, à l'occasion d'une noce, dans des maisons privées. Pendant le carnaval on représentait en langue serbo-croate des drames de genres divers, oeuvres originales ou traductions de l'italien, et les acteurs étaient, même pour les rôles de femmes, de jeunes dilettants; dans beaucoup de pièces les acteurs, ou le choeur, chantaient des chansons et dansaient, et il paraît que vers la moitié du XVIII-e siècle on donnait aussi de petits opéras. Vers la fin du XVI-e siècle l'ancien arsenal Orsan fut adapté pour les spectacles, et c'est là que des dilettants continuèrent à jouer pendant le carnaval jusqu'à l'an 1778 où pour la première fois vint à Raguse une troupe dramatique italienne. Depuis lors chaque année des troupes italiennes venaient pour la saison d'automne et du carnaval; en 1803 on commença à jouer aussi des opéras italiens. En 1817 l'Orsan fut détruit par un incendie, et alors on arrangea, au plus tard en 1824, un petit théâtre dans une maison privée (où se trouve maintenant la société chorale Sloğa), et c'est là que petites troupes italiennes donnaient des spectacles très modestes. Par l'initiative et aux frais du gentilhomme ragusain Luko Bondà le premier théâtre fut bâti à Raguse en 1863/64 à la même place où jadis se trouvait l'Orsan, et fut inauguré le 26 décembre 1864.